

Houtconstructies in oude gebouwen benoemd

De Stichting Historisch Boerderij-Onderzoek (SHBO) is in 1960 opgericht met als één van haar taken het onderzoeken en documenteren van de vele oude historische boerderijen die wij in Nederland rijk zijn. In de loop der jaren heeft de SHBO een uitgebreid archief en een vakbibliotheek ontwikkeld. Vele honderden boerderijen zijn in ruim 30 jaar uitvoerig beschreven, gefotografeerd en opgetekend. Eén van de andere taken van de stichting is de overdracht van al de kennis die zij daarmee heeft opgedaan. Zo verschenen er verschillende bibliografieën, documentatiemappen en beschrijvings-handleidingen die het praktische werk van het SHBO in algemene zin belichten. Daarnaast is er een grote serie boeken verschenen over diverse typen boerderijen en de regionale ontwikkeling van deze boerderijen.

In maart van dit jaar verscheen het nieuwste boek: *Historische houtconstructies in Nederland* van G. Berends. Twee eerdere publicaties van de stichting zijn in dit boek geïntegreerd, bewerkt en in een uitgebreide vorm weer uitgebracht. Het doel van het werk van Berends is vooral orde te scheppen in de grote landelijke variëteit van houtconstructies in boerderijen. Het is gericht op het onderscheiden, definiëren en benoemen van de verschillende typen gebinten, kaspanten, hun samenstellende onderdelen en de daarbij toegepaste houtverbindingen. Houten draagconstructies vormen een gecompliceerde ruimtelijke structuur, die is samengesteld uit twee of soms zelfs meer evenwijdig aan elkaar geplaatste gebinten. Daarop staan de kapgebinten of soms direct de (kap)spanten, die het dak dragen. Met schorende en horizontale verbindingen wordt extra stevigheid aan de kap gegeven.

Het boek is overzichtelijk ingedeeld in een zestal hoofdstukken en is rijkelijk geïllustreerd met mooie foto's en duidelijke tekeningen. In hoofdstuk twee wordt een overzicht gegeven van de grote variatie in gebinten zoals ze gebouwd zijn tot het begin van deze eeuw. Alle mogelijke constructies zijn ontleed tot de basale samenstellingen. Als eerste wordt er onderscheid gemaakt in langs- en dwarsgebinten. Aansluitend wordt er gekeken naar de mogelijke varianten in deze gebintconstructies en wordt er een klein overzicht van de historie van de bouw van dit type boerderijen gegeven.

Hoofdstuk drie is gewijd aan de kaspanten. Het gaat hierbij om de constructies die het dakdragende skelet vormen. Er wordt een overzicht gegeven van diverse spanten zoals jukspanten, nok(stijl)spanten, driehoekspanten en schaarspanten. Ook dit resulteert in een overzichtelijk schema waarin alle varianten zijn weergegeven. In hoofdstuk vier komen de kapconstructies zonder spanten aan bod. Zowel in hoofdstuk twee als drie en vier worden de beschreven constructies steeds toegelicht aan de hand van foto's en beschrijvingen van boerderijen en huizen.

De kern van het boek wordt gevormd door hoofdstuk vijf. De elementen waaruit de gebint- en kapconstructies kunnen zijn opgebouwd, worden in dit hoofdstuk ieder apart genoemd. Er wordt een onderscheid gemaakt in de vorm, de lengte en de zwaarte van het stuk hout. Ieder element krijgt een eigen nummer (totaal 120 elementen) en wordt nader gedefiniëerd, beschreven en afgebeeld. Ook wordt er steeds verwezen naar een serie doorsnedetekeningen die aan het eind van hoofdstuk 5 zijn opgenomen. De 26 tekeningen van bestaande boerderijen, schuren en vakwerkhuisen (schaal 1:150) geven een beeld waar de elementen zich in de constructie bevinden.

De benaming van de elementen doet soms wat gekunsteld aan. Berends heeft namelijk getracht, naar aanleiding van het werk van zijn voorganger Voskuil, de benaming van de gebinten en kaspanten op een wijze op te zetten, dat de termen voor zichzelf spreken. Er is bewust hiervoor gekozen, omdat vaak de gangbare termen regionaal gebonden, dubbelzinnig of te algemeen waren. De naam van een element geeft dus een indruk waar het element zich in de totale constructie bevindt en wat (enigszins) de functie is. Er ontstaan op deze wijze wel heel erg lange namen zoals *zijbeukgebintbalkschoor*, maar vervolgens kan dit gewoon *schoor* worden genoemd. Direct bij het gebruiken van de (lange) termen wordt er verwezen naar het elementnummer en kan men deze opzoeken in de doorsnedetekeningen. Bij de benaming van de elementen worden helaas geen historische termen gegeven, wel worden soms de nog regionaal in gebruik zijnde termen genoemd. Een *gebintstijl*, de hoofdstijl van een gebint, wordt in Groningen ook wel *zoel* genoemd en in Friesland *byrtstijle*.

Het laatste hoofdstuk van het boek is gewijd aan de ongelooflijk veelzijdige manier van het verbinden van twee of meer stukken hout. Het hoofdstuk is opgedeeld in drie stukken, de bewerkingen van hout, de losse hulpmiddelen in een verbinding en de verbindingen zelf. Aan de hand van 132 schematische tekeningen worden alle mogelijke koppelingen van balken en planken beschreven. Bij sommige verbindingen is zelfs een foto bij geplaatst om aan te geven waar en hoe deze in een constructie voor komt. Haaklassen, verzonken opleggingen en halfhoutse kruisverbindingen, ook bij de benaming van de houtverbindingen moet vooral de naam al een idee geven hoe de verbinding er uit ziet.

Historische houtconstructies in Nederland gaat voornamelijk over 13e eeuwse en recentere gebouwen en constructies. Echter voor alle mensen die ook geïntereerd zijn op de prehistorie en de Romeinse tijd is het een boeiend boek.

Veel archeologen beschrijven een in een opgraving aangetroffen huisplattegrond in algemene termen van één-, twee- of meer-schepig en doen voorzichtig een poging tot de beschrijving van het opgaande werk. Hier is echter geen standaard vorm voor, zodat hierin enig verschil per archeoloog is. Carlo Huijts, ook werkzaam bij de SHBO, heeft in zijn boek *De voor-historische boerderijbouw in Drenthe (Reconstructiemodellen van 1300 vóór tot 1300 na Chr.)* een poging gedaan van diverse huisplattegronden ook een drie-dimensionale beschrijving te maken. Het boek bevat diverse reconstructiemogelijkheden van (voor-)historische boerderijen. De beschrijving is echter lang niet altijd even helder. Als de systematiek van beschrijven en weergeven van het boek van Berends gehanteerd zou zijn, dan zou het boek iets meer toegankelijk zijn. Al met al is het de moeite waard om ook dit boek aan te schaffen.

Na het lezen van het boek van Berends gaat er een hele nieuwe wereld voor je open als je weer oude huizen, schuren en boerderijen binnentreedt. Bij mij stonden direct de vele afbeeldingen uit het boek voor ogen. Ik poogde meteen de namen van de diverse elementen te repeteren. Ik kan u verzekeren, voordat u direct de naam van een element kunt geven zult u vele malen het boek hebben opengeslagen. Voor de liefhebbers van oude gebouwen is dit boek een absolute aanrader. Het is nu wachten op een eenvoudige pocket-uitgave welke makkelijk mee naar buiten is te nemen, want het huidige grote formaat houdt dit nog enigszins tegen.

Jeroen Flamman

G. Berends: *Historische houtconstructies in Nederland*. Arnhem, Stichting Historisch Boerderij-Onderzoek, 1996, 142 blz., 86 foto's, 165 afbeeldingen. Prijs f. 75,- I.S.B.N. 90 70103 18 4.

C.S.T.J. Huijts: *De voor-historische boerderijbouw in Drenthe. Reconstructiemodellen van 1300 vóór tot 1300 na Chr.* Arnhem, Stichting Historisch Boerderij-Onderzoek, 1992, 220 blz., 202 afbeeldingen. Prijs f. 43,- I.S.B.N. 90 70103 15 x.

Stichting Historisch Boerderij-Onderzoek
Schelmseweg 89, 6816 SJ Arnhem
tel.: 026-3576222

afbeelding 1: Doorstekende pen en gatverbinding met tand en wiggen (Berends 1996)

nokgording

spoor

spanntussenbalk

spantbeen

jukplaat

jukdekbalk

jukbalkschoor

jukbeen

gebintplaat

dekbalk

gebintbalkschoor

zijbeukbalk

wandstijlplaat

wandstijl

buitengebintstijlschoor

gebintstijl
buitengebintvoetplaat
stijlvoetplaat

afbeelding 2: Schematische doorsnede van een boerderij uit Zuidzande, prov. Zeeland (Berends 1996)